

УДК 32

Д.Ю. АРАБАДЖИЄВ

ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ ТА ЇЇ РОЛЬ У ПРОВЕДЕННІ ГРОМАДСЬКОГО МОНІТОРИНГУ

Арабаджиев Дмитро Юрійович – кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи Запорізького національного технічного університету

Подано визначення громадянської активності та відокремлено це поняття від поняття «громадська активність». Розглянуто моніторинг як особливий вид діяльності громадських організацій. Визначено роль громадянської активності у проведенні громадського моніторингу.

Ключові слова: громадянська активність, громадські організації, моніторинг.

Дано определение гражданской активности и разграничено это понятие от понятия «общественная активность». Мониторинг рассмотрен как особый вид деятельности общественных организаций. Определена роль гражданской активности в проведении общественного мониторинга.

Ключевые слова: гражданская активность, общественные организации, мониторинг.

Definition of public activity is given; the term «public activity» is separated from the concept «social activity». Monitoring as a special kind of public organizations activity is under consideration. The role of public activity in public monitoring is defined.

Keywords: public activity, public organizations, monitoring.

© Д.Ю. Арабаджиев, 2012

Постановка проблеми. В сучасному українському суспільстві триває процес становлення громадянського суспільства, однією з передумов успішності якого є висока громадянська активність населення. Саме громадянська активність відрізняється спрямованістю на досягнення суспільно значущих або політичних цілей, виступає стрижнем, що визначає цілісність і громадянську позицію особистості, а її розвиток є запорукою успішності формування громадянського суспільства загалом і його інститутів зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Громадянська активність є суб'єктом багатьох наукових розробок. Так, поняття «громадянська активність» є предметом розгляду Т.Безверхої, В.Іванчука, А.Карася, В.Поплужного, С.Рядова та ін.; громадянська активність через вплив соціальної політики досліджується в роботах А.Арсеєнка, В.Жукова, Ю.Саєнка, В.Скураківського; особливості формування громадянської активності проаналізовані в доробку К.Абульханової-Славської, Д.Ельконіна, А.Петровського, С.Рубінштейна; основні характеристики громадянської активності визначені в роботах А.Брушлінського, Л.Семенюк та ін.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню громадянської активності, багато питань, у т.ч. визначення громадянської активності, відокремлення цього поняття від поняття «громадська активність», роль громадянської активності у діяльності громадських організацій, зокрема у проведенні громадського моніторингу, залишаються не вирішеними.

Що стосується ступеня дослідження громадського моніторингу, то можна констатувати, що громадський моніторинг як особливий вид діяльності громадських організацій у науковій літературі розкритий стисло та фрагментарно. Від-

сутній комплексний підхід до аналізу проблеми моніторингу владних структур з боку громадськості. При цьому деякі положення моніторингу висвітлюються через діяльність правозахисних та екологічних громадських організацій, об'єднань споживачів, профспілок тощо в роботах таких авторів, як О.Лазор, Е.Лісцин, В.Мартиненко, С.Новиков, Г.Орлов, В.Тимошук, О.Чуб. У цьому ж руслі висвітлюють проблему громадського моніторингу зарубіжні автори, зокрема: Г.Борн, Б.Гурне, Г.Добринін, О.Лучин, О.Майоров, С.Рогов, Г.Сьомін та ін. Спробу систематизувати окремі види громадського моніторингу в системі державного управління зробив Т.Яременко. Але серед наукових праць бракує поки що досліджень громадського моніторингу як системного явища, що природно притаманне демократичному суспільству.

Мета дослідження. Основним завданням статті є визначення поняття громадянської активності та обґрунтування ролі громадянської активності у проведенні громадського моніторингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень громадянської активності є одним із чинників, визначальних для становлення громадянського суспільства та розвитку його інститутів. Незважаючи на важливість цього поняття для світової наукової думки взагалі і для української зокрема, єдиного визначення цього терміну не існує. Більше того, поняття громадянської активності часто вважають одним і тим же з громадською активністю. Проте ці два поняття, що знаходяться у родо-видових відносинах, не є тотожними.

Якщо звернутися до російськомовних видань, то російським аналогом поняття «громадська активність» буде термін «общественная активность», а поняття «громадянська активність» – «гражданская активность». І саме розвиток активності

громадянської багато вчених – російських, таких як Д.І. Акімов, Т.В. Безверха та українських – Л.М.Семенюк, Л.І. Шангіна – вважають передумовою становлення особистості громадянина та формування громадянського суспільства в цілому.

Д.І. Акімов громадянську активність відносить до важливої складової соціальної активності та визначає її як діяльність людей, що пов'язана із здійсненням суспільних функцій у тих сферах життя суспільства, які не можуть регулюватися або реально не регулюються державою [1, с. 5]. Т.В. Безверха розглядає громадянську активність як внутрішнє прагнення до діяльності, що спрямована на здійснення будь-якої суспільної мети, як важливу умову розвитку державотворення, акцентує увагу на залежності рівня громадянської активності від стану розвитку змісту національної ідеї [2, с. 19].

Громадянська активність, за Л.І. Шангіною, – накопичення досвіду реальних соціально-значущих справ, участь у суспільних об'єднаннях і акціях, спрямованих на захист прав громадян, зміцнення правопорядку [3, с. 31].

Більшість науковців визначають поняття громадянської активності як внутрішнє прагнення до діяльності, спрямоване на здійснення суспільних функцій з метою зміцнення існуючого в соціумі суспільно-політичного порядку. А такі українські дослідники, як М.Й. Боришевський, Л.В. Корінна, Л.А. Снігур, окрім визначення поняття громадянської активності, додають ще фактори і специфіку багатопланової обумовленості громадянської активності людини. Так, М.Й. Боришевський громадянську активність особистості, як і громадянську позицію та громадянську ідентифікацію, характеризує як вияв громадянської спрямованості, яку визначає як стійку сукупність мотиваційних утворень, що спрямовують активність особистості в русло суспільно-значущої діяльності. Він вважає, що громадянська спрямованість є важливою умовою та складовою відносин особистості й держави у ракурсі проблеми громадянської самоідентичності, свідомості та самосвідомості [4, с. 6].

Л.В. Корінна включає громадянську активність, як і громадянську відповідальність, повагу до громадянських прав і обов'язків, громадянську свідомість, потребу в громадянських діях і вчинках, почуття патріотизму, етнічну толерантність, громадянську честь і гідність, політичну культуру, до загальної структури громадянських цінностей, в якості важливого компонента [5, с. 113].

Л.А. Снігур громадянську активність визначає як діяльну сферу вияву громадянської особистості, яка складає комплекс громадянських якостей, що характеризують особистість людини як громадянина-патріота, громадянина-професіонала і громадянина-демократа [6, с. 8].

Цікавим є погляд Г.Г. Мирошніченко на форми прояву громадянської активності – це стихійний або організований протест, обговорення, пропозиції, зауваження щодо проекту в письмовому, усному, будь-якому інформаційному вигляді [7, с. 32].

Згідно з іншим визначенням, громадянська активність населення в умовах становлення демократичного громадянського суспільства – це прояв

громадянськості шляхом практико-орієнтованої, спрямованої на створення відповідних соціальних умов розвитку свободи особистості діяльності [8, с. 184].

На особливу увагу заслуговує точка зору О.Б.Плиги, згідно з якою громадянська активність представляє одну з форм суспільної активності, спрямовану на реалізацію інтересів соціальних груп у сфері суспільних відносин і громадянського життя, яка регулюється правовими нормами держави. До форм громадянської активності О.Б. Плига включає: участь у виборах, в об'єднаннях, у місцевому самоврядуванні, громадянську ініціативу, акти громадянської непокорності, громадські слухання [9, с. 183].

Якщо прийняти точку зору Е.А. Афоніна і розглядати громадську активність як одну з реальних форм прояву відчуження громадянина від держави, перший ступінь його свободи від держави, здобуття певної громадської автономії як однієї з умов становлення розвинутого громадянського суспільства [10, с. 9], то громадянська активність виступає особливим видом громадської активності, який відрізняється спрямованістю на досягнення суспільно значущих або політичних цілей. І саме ця спрямованість визначає тісний зв'язок між діяльністю громадських організацій і рівнем громадянської активності.

Громадські організації, завдяки зв'язкам з населенням, добре знають, чого саме насправді бажають споживачі, виборці, громадяни. В ідеалі громадські організації – це виразники думок громадян і постачальники інформації. Саме вони, завдяки своїй діяльності, фактично здійснюють вплив на політику держави та знімають напруженість у суспільстві, забезпечують досягнення суспільно-політичних цілей, що лежать в основі громадянської активності.

Проблема полягає в тому, що на сьогоднішній день громадянська активність продовжує перебувати під впливом минулого нашої країни – пройшовши комуністичну школу, громадяни розучилися бути свідомими захисниками власних інтересів.

Громадянська активність має актуалізуватися в ситуаціях, коли люди стикаються з проблемами або ж ситуаціями, які зачіпають не лише їх, але й інших людей. Люди мають бути готові взятися за розв'язання цих проблем чи зміну ситуації, при цьому головним у досягненні мети є взаємодія чи співпраця з іншими людьми – як тими, хто знаходиться в такому ж положенні чи має ті самі проблеми, так і співробітниками різних установ чи органів влади. У демократичних західноєвропейських державах найбільш поширеними є такі форми діяльності громадських організацій, як інформування громадськості, консультації з громадськістю, громадські дорадчі комітети, «круглі столи», опитування громадської думки, фокус-групи, громадський моніторинг, громадські слухання, громадянська просвіта, організація громади, створення громадських коаліцій тощо.

Моніторинг серед цих форм посідає особливе місце, адже незалежно від конституційно закріплених принципів взаємовідносин публічної влади і

суспільства, рівня розвитку демократичних інститутів, особливостей політичної, економічної, правової системи і юридичних традицій, форми правового мислення й інфраструктури права, будь-які дії, спрямовані на реалізацію інтересів громадськості, що претендують на якусь стабільність, підлягають громадському моніторингу, який сприяє виявленню і усуненню фактичних відхилень від нормативно встановлених параметрів.

Моніторингом називають спеціально організоване, систематичне спостереження явищ або процесів з метою їх оцінки, контролю або прогнозу розвитку [11].

Погоджуючись з О. Айвазовською, можна сказати, що моніторинг – це спеціально організоване, систематичне та безперервне стеження за станом об'єктів, явищ, процесів з метою їх оцінки, контролю, прогнозування тощо. Моніторинг у широкому розумінні може передбачати кілька організаційних функцій: виявлення критичних явищ або тих, що перебувають у стані змін, стосовно яких формується курс дій на майбутнє; моніторинг також встановлює зв'язок з оточенням, попереднім надбанням конкретної політики чи програми; оцінює відповідність правилам та певним зобов'язанням [12, с. 20].

Громадськими організаціями здійснюється такий особливий вид моніторингу, як громадський моніторинг.

Правову основу громадського моніторингу складають конституційні положення про народ як єдине джерело влади в Україні (ст. 5), про право громадськості брати участь в управлінні державними справами (ст. 38) [13]. Особливістю громадського моніторингу є те, що він виступає інструментом громадської оцінки ступеня виконання державними суб'єктами своїх соціальних завдань і здійснюється організованою і неорганізованою громадськістю шляхом аналізу рішень підконтрольних суб'єктів та їх дій, безпосередньо пов'язаних із захистом і реалізацією прав і свобод громадян, задоволенням і узгодженням соціальних потреб та інтересів населення. Іншою особливістю громадського моніторингу є те, що його суб'єкти, на відміну від контролю державного, не наділені юридичними владно-примусовими повноваженнями і не мають права самостійно залучати підконтрольних до правової відповідальності, а вирішення цих суб'єктів мають рекомендаційний характер. Особлива роль громадського моніторингу в системі форм діяльності громадських організацій пояснюється його наступними характеристиками.

По-перше, моніторинг забезпечує не тільки спостереження за об'єктом, оцінку його стану, але й здійснення контролю за характером того, що відбувається, попередження небажаних процесів у суспільній і політичній сферах.

По-друге, моніторинг відрізняється адресністю і конкретною спрямованістю, тобто він застосовується до конкретних об'єктів і процесів для вирішення конкретно поставлених завдань.

По-третє, можна припустити, що моніторинг представляє собою безперервний процес, що організовується впродовж достатньо тривалого відрізка часу, що дозволяє фіксувати стан об'єкта у певні

моменти, оцінювати тенденції процесів, здійснювати прогнози щодо розвитку цих тенденцій.

Так, наприклад, об'єктом моніторингу, здійснюваного громадськими організаціями під час виборів, є виборчий процес. Здійснення моніторингу передбачає і контроль за дотриманням чинного законодавства, і недопущення фальсифікацій і, врешті-решт, попередження порушення демократичних принципів прямого волевиявлення народу. Поштовхом до проведення громадського моніторингу в даному конкретному випадку є спрямованість громадянської активності на досягнення певної мети, що загалом можна охарактеризувати як прагнення абсолютного дотримання основних конституційних принципів демократичних виборів в Україні, а саме: вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і проводяться на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Моніторинг проводиться за загальноприйнятими вимогами, які необхідно виконувати для забезпечення довіри суспільства і системи державного управління до результатів цього моніторингу, тим самим можна забезпечити досягнення його цілей.

Загальноприйнятими і практично обов'язковими вимогами до будь-якого моніторингу є наступні: репрезентативність, надійність, валідність. Ці вимоги до моніторингу взаємопов'язані та взаємозалежні, і повинні виконуватись у системі. Але кожна з них має свою специфіку, що зазвичай перешкоджає досягненню високих показників. Зокрема, прагнення до високої репрезентативності може перешкоджати глибокому вивченню специфіки тих або інших об'єктів, тобто забезпеченню валідності, наукової обґрунтованості результатів. В деяких випадках прагнення до досягнення високої надійності може перешкоджати прояву творчості колективу, який проводить моніторинг. А стандартні схеми проведення моніторингу не завжди виявляються адекватними щодо його об'єктів, кожен з яких має свою специфіку. Тому рекомендується творчий підхід при розробці методик та інтерпретації результатів, а також чітке дотримання методик та інструкцій у процесі збору даних.

До основних методів громадського моніторингу належать:

- аналіз нормативно-правових документів, що регламентують процеси діяльності держави;
- подання інформаційних запитів і звернень до органів державної влади та місцевого самоврядування з метою отримання офіційної позиції посадових осіб з приводу того чи іншого питання;
- зовнішнє спостереження за проведенням процедур (наприклад, виборів, зовнішнього незалежного оцінювання та ін.), що дозволяє з'ясувати правила проведення для подальшого їх аналізу на предмет відповідності чинному законодавству;
- інформаційний супровід спостереження (проведення брифінгів, «круглих столів», інтерв'ю, прес-конференцій) з метою висвітлення основних чинників, тенденцій, нововведень та порушень під час та за результатами моніторингу.

Громадянська активність у проведенні громадського моніторингу, відповідно до його методів,

проявляється на декількох рівнях. Громадяни можуть бути спостерігачами, учасниками проведення моніторингу, джерелами інформації, респондентами та ін.

Висновки. Громадянська активність є особливим видом громадської активності, який відрізняється спрямованістю на досягнення суспільно значущих або політичних цілей. І саме ця спрямованість визначає тісний зв'язок між діяльністю громадських організацій і рівнем громадянської активності.

Специфічною формою діяльності громадських організацій, що відображає роль громадянської активності у розвитку громадських організацій

як інститут громадянського суспільства, є громадський моніторинг, що виступає інструментом громадської оцінки ступеня виконання державними суб'єктами своїх соціальних завдань і здійснюється саме громадськістю.

Громадянська активність є не тільки визначальним фактором для здійснення громадського моніторингу, але й впливає на структурно-функціональні особливості останнього. Структурно-функціональні особливості громадського моніторингу є на сьогоднішній день недостатньо дослідженим об'єктом науки і потребують окремих наукових розробок, що визначає подальший напрямок досліджень у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Акімов Д.І. Стимулювання громадської активності в українському суспільстві як проблема соціоінженерної діяльності [Текст]: автореф. дис. канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / Д.І. Акімов. – Харків, 2004. – 19 с.
2. Безверха Т.В. Державне управління етнонаціональними відносинами в контексті формування української національної ідеї [Текст]: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Т.В. Безверха. – Д.: ДРІДУ, 2008. – 21 с.
3. Шангіна Л.І. Громадянська активність середнього класу. Оцінка важливості громадянської активності [Текст] / Л.І. Шангіна // Нац. безпека і оборона; Центр Разумкова. – № 7. – 2008. – С. 30-45.
4. Боришевський М.Й. Передмова [Текст] / М.Й. Боришевський // Розвиток громадянської спрямованості особистості. Монографія / ред. М.Й. Боришевський. – К.: Педагогічна думка, 2007. – С. 5-7.
5. Корінна Л.В. Формування громадянських цінностей старшокласників як категорійно-понятійна проблема [Текст] / Л.В. Корінна // Вісн. Житомирського ун-ту. – 2004. – № 14. – С. 110-113.
6. Снігур Л.А. Психологія становлення громадянськості особистості [Текст]: автореф. дис. д-ра психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.А. Снігур; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 2005. – 32 с.
7. Мирошниченко Г.Г. О концепции и структуре открытого гражданского общества [Текст] / Г.Г. Мирошниченко // Материалы Всемирной этической дискуссионной конференции «Человек Будущего». – Тула, 2005. – Т. 2. – С. 31-35.
8. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія [Текст] / за наук. ред. В.П. Бега; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 679 с.
9. Плига О.Б. Активна участь населення в державному управлінні як умова формування громадянського суспільства в Україні [Текст] / О.Б. Плига // Вісн. Харківського ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер. Право. – 2008. – № 819. – С. 182-185.
10. Афонін, Е.А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики [Електронний ресурс] / Е.А. Афонін, Л.В. Гонюкова, Р.В. Войтович. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 160 с. – 1,16 МБ. – Adobe Acrobat Reader. Windows 98/ME/XP/2000. – Назва з джерела.
11. Аберкромби Николас. Социологический словарь [Текст] / Н. Аберкромби [и др]; ред. пер. с англ. С.А. Ерофеев. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1997. – 420 с.
12. Айвазовська О. Здобутки організацій громадського контролю за 2008 рік [Текст] / О. Айвазовська // Громадянське суспільство. – № 3 (10). – 2009. – С. 20-23.
13. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/print1333624483685087/>. – Назва з екрана.